

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ЗЕРНА

Постановка проблеми. Основною складовою сільськогосподарського виробництва в Україні традиційно виступає зерновий сектор, адже від реалізації зернових культур сільськогосподарські товаровиробники майже третину грошових надходжень. Зернове господарство України є стратегічною і найефективнішою галуззю національного господарства. Зерно і вироблені з нього продукти завжди ліквідні, оскільки становлять основу продовольчої безпеки держави. Зернова галузь є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей функціонування зернової галузі як однієї з важливих складових національної економіки займаються М.Г. Лобас, П.Т. Саблук, С.М. Чмирь, М.В. Калінчик, В.М. Лебедєв, В.І. Бойко та інші вчені економісти-аграрники. Проте існують певні проблеми розвитку сучасного зернового господарства в Україні. Зокрема, залишаються невідпрацьованими методологія фінансово-економічного регулювання, інтервенційної політики, ціноутворення, інвестування, кредитування, дотування і підтримки доходів виробників в умовах перманентних системних криз.

Постановка завдання. Метою даної статті є визначення рівня розвитку зернової галузі України, підвищення ефективності зернового виробництва, застосування заходів для покращення позиції України на світовому ринку зерна.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природно-кліматичні умови та родючі землі України сприяють вирощуванню всіх зернових культур і дають змогу отримувати високоякісне продовольче зерно в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу.

Зернове виробництво є галуззю сільського господарства з високими темпами окупності витрат і в значній мірі є локомотивом підвищення

ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому за умови дотримання технологій, поліпшення сівозмін, виробничої спеціалізації [9].

В першу чергу це можливо тому, що зернові культури є високоліквідним товаром як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. При цьому, на відміну від більшості видів сировини для інших галузей виробництва, зерно є щорічно поновлюваним ресурсом [5].

Останні десятиріччя характеризуються процесом відновлення агропромислового виробництва та окремих його галузей, трансформації аграрного сектора, впровадженням нових технологій, що відповідають світовому рівню виробництва та управління в сільському господарстві. Ці заходи дозволяють знизити залежність виробництва сільськогосподарської продукції від природно-кліматичних умов, підвищують її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках [8].

Зерновий ринок являє собою систему товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначення цін, а також державного контролю за його якістю і зберіганням. Суб'єктами ринку зерна є товаровиробники зерна, підприємства із зберігання зерна, суб'єкти заставних закупок зерна і проведення інтервенційних операцій, акредитовані біржі та ін. (рис.1).

У цілому зерновий комплекс є основою для розвитку внутрішнього ринку зерна, хлібобулочної, борошно-круп'яної промисловості, спиртової, кондитерської, комбікормової, виробництва біоетанолу та інших галузей [1].

Маючи достатньо високий розвиток та потенціал, вітчизняний зерновий ринок все ще знаходиться на етапі становлення. Прийнявши у 2002 р. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні», держава визначила пріоритетність виробництва зерна і взяла на себе зобов'язання сприяти розвитку та стабільному функціонуванню його ринку. Визначені засади державної політики щодо регулювання ринку зерна. Це, насамперед, надання пріоритетної бюджетної, кредитної та інвестиційної підтримки суб'єктам заставних закупівель зерна та проведення інтервенційних операцій, забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насінневому, фуражному, технічному

* Науковий керівник: Семенда Д.К. – к.е.н., професор

зерні та заходів щодо нарощування його експорту; встановлення мінімальної гарантованої ціни на заставне зерно; недопущення обмежень у пересуванні зерна та продуктів його переробки; контроль за якістю зерна та його збереженням.

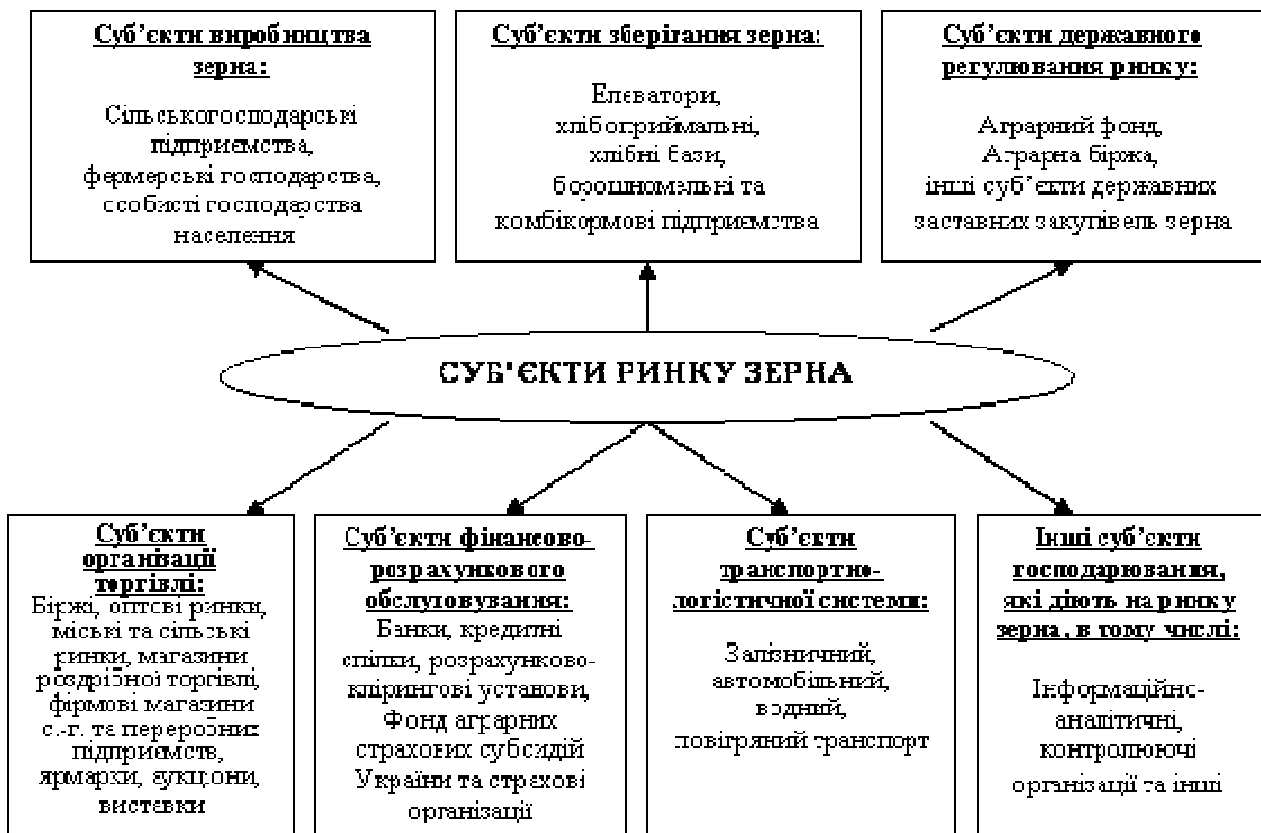

Рис. 1. Суб'єкти ринку зерна

Джерело: розроблено автором

Подальший розвиток галузі вимагає ґрунтовної економічної оцінки, перегляду ряду позицій щодо технічно-технологічних, організаційно-економічних та ринкових умов функціонування всього комплексу. Пріоритетними кроками у розв'язанні зернової проблеми є досягнення рівноваги попиту та пропозиції, удосконалення державного регулювання і механізмів підтримки виробництва, забезпечення виваженої цінової політики, нарощення експортного потенціалу, формування належної інфраструктури зернового ринку тощо [6].

Виробництво зерна – провідна галузь сільського господарства країни. Зернові культури в Україні займають понад 14млн.га або 56 %в структурі посівних площ держави. Наявний потенціал та географічне розташування дозволяють формувати експортні партії зернових культур та вести активну зовнішньоекономічну діяльність.

Розвиток зовнішньої торгівлі, зокрема, нарощування експорту на світовий ринок зерна, збільшення або, принаймні, збереження його питомої ваги на міжнародній арені є надзвичайно важливим чинником функціонування вітчизняної економіки [4].

За останні роки зернове господарство держави демонструє позитивну динаміку у відношенні виробництва зерна. Це дає реальну можливість Україні розширити ринки збуту та закріпитися на нових рубежах. Перед державою відкриваються великі перспективи на світовому ринку у зв'язку з дефіцитом продовольства, зростанням попиту на біопаливо, а також відсутністю можливостей розширювати посівні площі та нарощувати продуктивність сільського господарства в основних аграрних країнах [2].

В Україні під урожай 2012р. сільськогосподарські культури було посіяно на площі 27,8 млн. га, у т.ч. сільськогосподарськими підприємствами – на 19,5 млн. га (70,1%), господарствами населення – на 8,3 млн. га (29,9%). Порівняно з 2011р., загальна посівна площа збільшилась на 125,9 тис. га (на 0,5%).

Господарствами усіх категорій у 2012р. одержано 46,2 млн. т зерна у вазі після доробки, з них зерна продовольчих культур – 17,0 млн. т (37%), фуражних зернових – 29,2 млн. т (63%). Порівняно з 2011р., виробництво зерна зменшилось на 18,6%, що зумовлено як скороченням площі збирання (на 531,6 тис. га, або на 3,5%), так і зниженням урожайності зернових культур (на 5,8 ц з 1 га, або на 15,7%).

Сільгоспприємствами вироблено 36,0 млн. т зерна (77,9% загального валового збору), господарствами населення – 10,2 млн. т (22,1%). Урожайність зернових культур в аграрних підприємствах (33,4 ц з 1 га) вища, ніж у господарствах населення, на 8,0 ц. [7].

У 2012р. значно кращий, ніж у 2011р., зібрано врожай вівса – 629,6 тис. т (на 24,5% більше) та жита – 675,7 тис. т (на 16,7%), що зумовлено як збільшенням їх зібраних площ, так і підвищенням урожайності. За рахунок скорочення площ збирання та врожайності виробництво окремих культур зернової групи проти 2011р. зменшено: пшениці – на 29,4% (склало 15,8 млн. т), ячменю – на 23,8% (6,9 млн. т), проса – на 43,9% (156,4 тис. т), гречки – на 15,3% (238,6 тис. т). Урожай кукурудзи на зерно (20,9 млн. т) зменшено на 8,4% за рахунок зниження врожайності, рису (158,6 тис. т) – на 6,7% менше за рахунок скорочення зібраної площі. Динаміку підсумків збору урожаю основних сільськогосподарських культур наведено нижче (рис.2) [7].

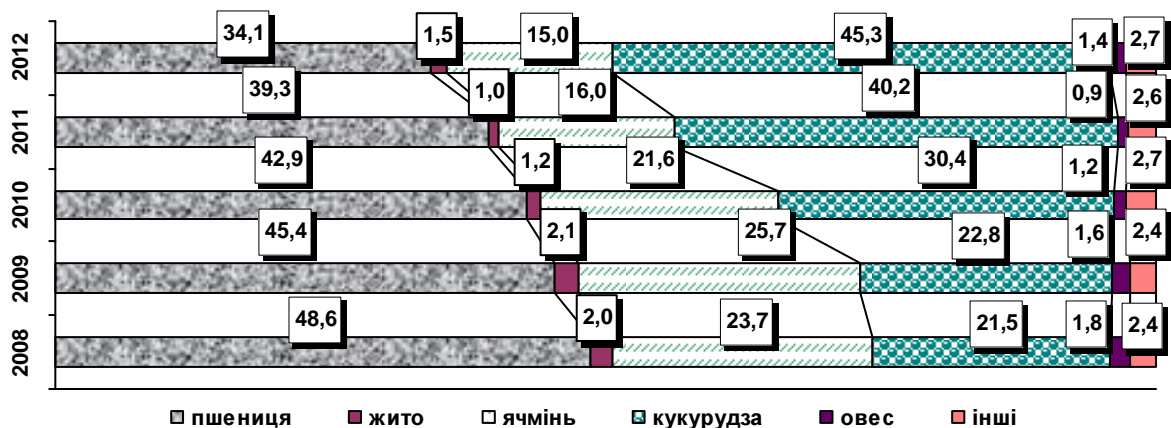

Рис. 2. Структура виробництва зернових і зернобобових культур, у % до загального обсягу [7]

Детальний аналіз про виробництво основних сільськогосподарських культур у господарствах всіх категорій подано у таблиці 1 [7].

Таблиця 2

Виробництво основних сільськогосподарських культур у господарствах усіх категорій [7]

Культура	2012р.	2011р.	2012р. до 2011р.	
			+, –	у %
Валовий збір, тис.т				
Зернові і зернобобові культури ¹ –всього	46173,1	56746,8	-10573,7	81,4
у тому числі :				
пшениця	15761,3	22323,6	-6562,3	70,6
жито	675,7	578,9	96,8	116,7
ячмінь	6935,3	9097,7	-2162,4	76,2
овес	629,6	505,6	124,0	124,5
кукурудза на зерно	20922,3	22837,8	-1915,5	91,6
просо	156,4	278,8	-122,4	56,1
гречка	238,6	281,6	-43,0	84,7
рис	158,6	169,9	-11,3	93,3

Зміна показників виробництва основних сільськогосподарських культур залежить від багатьох факторів. Аналіз врожайності зернових культур свідчить про те, що по окремих з них спостерігається тенденція зміни урожайності за різних погодних умов, дотримання інтенсивних технологій їх вирощування та внесення мінеральних добрив.

На відміну від динаміки показників урожайності та посівних площ, кількісні показники виробництва продукції дають змогу об'єктивно оцінити перспективи розвитку галузі, спроможність

формування резервів та пропозиції виробників. Порівняння мінімального збільшення посівних площ із значним підвищенням кількості зібраного урожаю зернових культур свідчить про те, що результати діяльності вітчизняних товаровиробників у сфері зернового виробництва дедалі поліпшуються [9].

Суттєво впливає на підвищення врожайності зернових культур впровадження у виробництво з урахуванням ґрунтово-кліматичних умов високоінтенсивних сортів озимої пшениці та гібридів кукурудзи вітчизняної селекції за рахунок впровадження сучасних технологій в агропромисловому комплексі.

Висновки з даного дослідження. Проведені дослідження доводять, що на сьогодні не створені прозорі правила гри на ринку зерна для усіх його учасників, діють застарілі інституційні стимули правового, фінансового, внутрігосподарського змісту, відсутня довгострокова стабілізаційна державна політика розвитку ринку зерна. Інакше кажучи – не сформовані стабільні умови забезпечення економічного інтересу виробника та сама інфраструктура ринку. Ефективність зернової галузі має характеризувати не тільки ефективність безпосереднього виробництва, а й передбачати необхідність ефективної реалізації виробленої продукції, яка залежить від багатьох показників, зокрема, підвищення якості продукції на всіх стадіях її просування. Рівень ефективності виробництва зерна визначається ефективністю використання інвестованого капіталу, раціональним розподілом, залученням інноваційних технологій, собівартістю продукції, прибутку й рентабельності діяльності суб'єктів господарювання.

Підвищення ефективності зернового виробництва можливе за рахунок удосконалення організації зернового ринку, а також застосування підходів, які сприяли б підвищенню урожайності зернових культур і зниженню їх собівартості, підвищенню якості зерна, із врахуванням досвіду кращих підприємств галузі.

Якщо підвищити ефективність зернового виробництва, Україна займатиме вигіднішу позицію на світовому ринку зерна, що посилюватиме потенціал економічного розвитку країни та сприятиме покращенню фінансово-економічного стану.

Провідними країнами-виробниками на світовому ринку зерна є Індія, Росія, Китай, ЄС та США. Україна лише в цьому році увійшла до трійки найбільших світових зернових експортерів, з часткою на світовому ринку, що перевищує 10%. Вітчизняне зерно, як правило, невисокого класу, фуражне, що тягне за собою низькі ціни. Тому Україні необхідно зміцнювати свої позиції на світовому ринку зерна. Для цього, на нашу думку, доцільним є запровадження низки заходів, зокрема:

- 1) підвищити конкурентоспроможність зерна України (в тому числі, за рахунок оптимізації кількісних, якісних та комерційних втрат у зерновому секторі);
- 2) державна підтримка нових концепцій виходу на перспективні локальні світові ринки;
- 3) стратегічна диверсифікація ринків збуту національного зерна;
- 4) управління продажами зернової продукції (обсягами, якістю й ціною) на світовому ринку з метою збільшення валютних надходжень в Україну [4].

Потребують подальших досліджень питання визначення позитивних і негативних факторів, які ускладнюють інноваційний розвиток та підвищення конкурентоспроможності зернової галузі країни.

Вважаємо, що зернова галузь може стати локомотивом ефективного розвитку української держави. Для цього необхідно розробити зважену стратегію її розвитку і, що саме головне, ефективно реалізувати в практику діяльності аграрних підприємств і всього національного господарства країни.

Література

1. Бойко В. І. Економіка виробництва зерна (з основами організації і технології виробництва) : моногр. / В. І. Бойко ; за ред. В. І. Бойка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 400 с.
2. Воскобійник Ю. П. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / Ю.П. Воскобійник, О.В. Овсянніков, Р.П. Саблук, О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 190 с.
3. Жук В.М. Розвиток зернового ринку / В.М. Жук, М.П. Сичевський // Наукове обґрунтування інтенсифікації виробництва зерна в Україні: виступи науковців на засіданні Президії Національної академії аграрних наук України 27 липня 2011 р. – К. : Аграрна наука, 2011. – С. 92-101.
4. Кучер С.В. Фактори впливу на стан ефективності зернового господарства в Україні / С.В. Кучер // Економіка АПК. – 2004. – № 1. – С. 114-118.
5. Лузан Ю.Я. Напрями розвитку сільськогосподарського виробництва і соціальної сфери села/ Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С.3-12.
6. Россоха В. В. Формування і розвиток виробничого потенціалу аграрних підприємств: [монографія] / В. В. Россоха. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 444 с.
7. Статистична інформація / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Чмирь С.М. Формування та розвиток зернового ринку України : монографія / С. М. Чмирь. – К. : "Аграрна наука", 2007. – 376 с.
9. Чмирь С.М. Ефективність ринку зерна / С.М. Чмирь // Економіка АПК. – 2009. – № 4. – С. 117-120.